

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

Mevo' ha-Yerushalmi

Frankel, Zacharias

הירכז, לקנרפ

Bresloy, [5]630 = 1870

תופסוח.

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9910

מבואר בזה כי... מצינו... וכו'... וכו'... וכו'...

הוספות.

לד' ט' ריש ע"א.

אחר,, והרבה פעמים בא בקיצור כיני וכו' והוא במ' הכיני" יש להוסיף ובערוך ערך כן ה' איתא: בירושלמי כיני מתניתא פ"י כן היא מתניתא עכ"ל. אבל ממה שנמצא בכ"מ כיני ביו"ד אחר כ"ף נראה יותר כדברינו.

לד' י"ג ע"א.

לסגנון הירושלמי יש להוסיף: ואדיין את לזו כלו עוד את צריך לזו פ"י עוד את מתקשה בזה, ונאמר בתשובה לשואל דבר אשר תירוצו נראה פשוט. ניטין פ"ט הל' י' (ג' ע"ד) ר' חזיה בר אשי בשם איסי האומר איני זן ומפרנס כוספין אותו להוציא בעי ר' ירמיה קומי ר' אבהו וכוספין אמר ליה אדיין אר ליי (צ"ל לזו) אם מפני ריח רע כוספין כל שכן מפני חיי נפש ע"כ. וכן בא בהרבה מקומות ואדיין את לזו. ואדיין הוא במ' עדיין עיי' רמב"ן פ' כי תצא פ' לא תתעמר בה. וכן הוא בירושלמי לרוב.

לד' כ"ה ע"א לתוספתא דבני בבבל.

וכן נראה מן התוספתא דבני בבבל הברייתא ב"ב קל"ה ע"ב ת"ד איזה הוא דייתיקי כל שכתוב בה דא תהא לטיקם ולהיות, כלו זה הוא לשון דייתיקי וכמו שפי' הרשב"ם שם. אבל באמת דייתיקי היא מלה יונית διαθηκή, ופתרונו צוואת המת. וזה מוכיח שהברייתא זאת נשנית בבבל, וכבבל לא הבינו ל' יונית וכידוע, לכן פירשו בענין זה.

לד' ט"ז ע"ב.

סוף ד"ה והחכמים מסדרי הש"ס יש להוסיף: ועיי' ב"ב ס"ה ע"ב ת"ד צינור שחקקו ולבסוף קבעו וכו' מני לא ר' אליעזר ולא רבנן הי ר' אליעזר, והש"ס נושא וגותן שם הרבה למצוא לאיזה ר' אליעזר ורבנן נתכווין המקשה מני לא ר"א וכו', זה מורה שהך הא מני לא ר"א ולא רבנן נאמר בדור קדמון וברמו בעלמא והרור האחרון נתקשה למצוא פשר הדבר. וכבר דברנו מזה במ"א.

לד' מ"ח ע"א.

אחר,, וזה מורה שהבבלי קורא לפעמים ישיבת מבריא על שם ר' יוחנן" יש להוסיף: ועיי' ירושלמי תענית פ"ד ס"ז סוף ע"ב והשבת כל משושה וכו' דרומאי נהגין חגה ציפוראיי נהגין חדשה טיבראי נהגין שבתה (וכבר הבאנו המאמר לעיל ד' ע"ב), ובבלי תענית כ"ט ע"ב הובא הפלוגתא דר"מ ור' יהודה ורשב"ג אם מ"ח או כל החודש או אותה שבת ואיתא התם אמר ר' יוחנן ושלשתן מקרא אחד דרשו דכתיב והשבת כל משושה חגה וכו' מאן דאמר מ"ח מחגה ומ"ד כל החודש מהדישה ומ"ד כל השבת משבתה ע"כ. והוא מיוסר על זה המאמר דירושלמי כאשר יבין כל משכיל.

עוד יש להוסיף שם אחר,, וגם עמדה על מכונה אחרי תום הישיבות בא"י" וגם ההשערה דלעיל יש לקיים שר' יוחנן התחיל ליסד הירושלמי באיזה רמזים ומאמרים והבאים אחריו הרחיבו את אשר החל לעשות, וכמו שמצינו בענין התוספתא שר"ע ירה אבן פנתה ור' נחמיה ואחריו ר' חייא ור' אושעיא העמידו הכנין על מכוננו. עיי' דה"ט צד 306 211.

לד' מ"ט סוף מאמר ד'.

הרמב"ם בפירושו למס' מכות פ"ג מ"ז כתב וכשהתרו לו גם כן ואמרו לו זה שאתה שותה וכו' ומסיים וכך פי' בירושלמי ע"כ. וזה הירושלמי הוא נזיר פ"ו הל' ה', והרמב"ם לא הזכירו בפירושו לנזיר ובמס' מכות הזכירו, מזה נראה שהיה עוד לפני הרמב"ם ז"ל הירושלמי לפ"ג דמכות וכמו שהיה לפני בעלי התו' הירושלמי דמס' נדה מפ"ג ואילך ולא בא לדינו.

ודע דהתשב"ץ כתב בסוף פירושו למס' קינים וז"ל: והסדר החמישי חכמת הוא ס' קדשים שצריך חכמה יתירה שנמסר לכהנים שנאמר בהם יורו משפטך ליעקב ובכל הסדר יש תלמוד בבלי וגם ירושלמי זולתי מס' מדות וכו' ע"כ. ואין הכונה אגמ' שלמית של הירושלמי לס' קדשים דהרי לא היה ירושלמי לזה הס' להראשונים אשר קדמוהו, הרי"ף ז"ל וכו' והואך היה להרשב"ץ. ונראה גם פה כמו שכתבנו לעיל על הרמב"ם שלא היו לפני הרשב"ץ כ"א איזה דפין. — ובכלל נאמר כל זמן שלא נמצאו בדברי הראשונים מאמרים שלמים אשר הזוהם וענינם מוכיחים שהם מהירושלמי לס' קדשים יש להחליט שלא היה ירושלמי לס' זה ולא נפן אל רמזים וראיית חיצוניות, אשר מקורן לרוב המהירות ושגירת הלשון או שגיאת הסופרים.

לד' נ"ב ע"ב.

הירושלמי מספר והולך כדרכו: אמרין ליה דיקליט חזירא בזינן דיקליטיאנוס מלכא לא בזינן. ובב"ד איתא אמרין ליה לדיקליטייננס רעי חזירין איקלינן ברם לדיקליטייננס מלכא אנן משועבדים. — ובירושלמי מסיים: ואפילו כן לא מכסי לא ברומי זעיר ולא בחבר זעיר. ואם המאמר זה יצא מפי דיקליטיאנוס הכונה ולא בחבר זעיר על הפרסיים המכונים חברים

מעת מלוך הואססענידען (עיי' פ"ד סוף ערך ר' יוחנן) ודיקליטיאנוס נלחם אז
בם, כי מה שפירשו המפרשים ולא בחבר זעיר בת"ח קטן אין לו שחר
בפי שר צבא רומי. אך גם אם הכונה פרסי נראה זר שדיקליטיאנוס יכיר בפני
יהודים העומדים תחת ממשלתו גבורת שונאיו אנשי מלחמתו ויהודים מהם.
לכן נראה שזו המאמר הוא סתם ירושלמי ובעל הסיפור מסיים ואפי' כן לא
מכסי וכו' (ועיי' ערוך ערך כס ג' אל תוכח ליץ פן ישנאך לא תיכוס למקננא
דלא ניסבך). ובב"ד שם איתא בזה"ל: אמר להון אפי' כן לא תבזון לא ברומי
זעיר ולא בגוליר זעיר ע"כ, שינה המאמר ללשון יותר מוכן ושם אותו בפי
דיקליטיאנוס.

לד' נ"ה ע"א.

עיי' ערוך ערך אביי שהשיבו ר' שרירא ובנו ר' האי לרבינו ניסים על
שאלתו ששאל אית בפירושי דגבן כל רב מבבל וכל רבי מארץ ישראל והשיבו
לו: ודאי כמו ששמעת כי ר' מחכמי א"י הסמוכין שם בסנהדרין שלהן דאמרינן
לענין סמיכת זקנים הסמוכין ליה וקרו ליה רבי ויהבין ליה רשותא למידן דיני
קנסות ורב מחכמי בבל הסמוכין בישיבות שלהן ע"כ (ומה שאמרו מחכמי
בבל הסמוכין בישיבות שלהן צ"ע לכאורה דהא אין סמיכה בחוצה לארץ
וכדאיתא בבלי סנהדרין י"ד, אבל הכונה שנתמנה בישיבות בבלי להיות בתור
הגדולים). ובה נסתר מה ששערנו בתחילה שרבי הוא לכד כינוי כבוד. —
והנה בזה מדויק הרבה מה שאמוראי דבבל נזכרו בירושלמי בשם רב עיי'
בפנים. אלא שלפעמים סמכו בא"י איזה חכמים אשר עלו לשם מבבל עיי'
בבלי כתובות י"ז ע"א והם נקראים בירושלמי רבי כמו רבי אמי, רבי אסי,
רבי זעירא, רבי ירמיה.

והמטונה היה נקרא רבי, גם זקן. וקודם ההתמנות לא נקרא חכם דא"י
לא בשם רבי ולא בשם רב עיי' פ"ד ערך שמואל בר בא וערך שמעון בר
בא, והיה בכלל חבר. עיי' סנהדרין פ"א י"ח ריש ע"ג חבירים מהו ליכנס
לעיבור החודש אמר ר' הושעיה חבר הוינא ואעלי ר' שמואל בר ר' יצחק
לקידוש החודש ולינא ידע אין סלקית ממניינא אין לא וכו' אמר רב כהנא
חבר הוינא ואעלי ר' תנחום בר חייה לקידוש החודש וסלקית ממניינא הדא
אמרה שחבירים נכנסין לקידוש החודש חבירים מהו ליכנס לעיבור שנה
נשמיענה מהדא מעשה ברבן גמליאל שאמר יקרוני שבעה זקנים לעלייה
ונכנסו שמונה אמר מי הוא שנכנס שלא ברשות עמד שמואל הקטן על רגליו
ואמר אני נכנסתי שלא ברשות הלכה נצרכה לי וכו' ע"ש. ומה שפשיטא
לי' להש"ס ששמואל הקטן היה חבר נראה ממה שלא היה נקרא
בכינוי רבי.

וראינו להוסיף עוד איזה דברים בענין המינוי והמנויים. עיי' המינוי היה
להמטונה דין מוטחה, והיה לו רשות לדין איסור והיתר ודיני מטונות, גם היה
לו דין זקן לענין שינתן לו דמי בשתו משלם כתובות פ"ד כ"ח ע"ד, ושאלין
מנדין אותו אלא אם כן עשה כירבעם בן נבט מ"ק פ"ג פ"א ע"ד. — ולא היה

קמה

ממנין כ"א חכם אשר היה מושבו בא"י, ואם היה בשעת ההתמנות בח"ל מינהו ע"מ לחזור. עיי' ביכורים פ"ג ס"ה ע"ד רבנין דקיסרין אמרין ממנין זקני' בחוצה לארץ ע"מ לחזור ר' יצחק בר נחמן הוה בעזה ומנוניה ע"מ לחזור ר' זמינא הוה בצור ומנוניה ע"מ לחזור. ושמעון בר בא לא נתמנה כאשר היה בח"ל עיי' ביכורים שם, ונראה שלא היה דעתו לחזור וכן עולה ממה דאיתא שם דר' אבהו שלח לו שיבוא לא"י (ומה דאיתא בבבלי סנהדרין י"ד ע"א דאין סומכין אם הסומכין בארץ והנסמכין בח"ל נראה דמיירי באין דעת הנסמך לחזור, כן עולה ממה שהביא הש"ס שם ר' אבהו מר' שמן בר אבא והוא ר' שמעון בר בא עיי' ערכו, וע"פ הדברים אלה אין כאן מחלוקת בין הירושלמי והבבלי. ועיי' רמב"ם פ"ד מהל' סנהדרין הל' ו').

וההתמנות היתה ע"פ הנשיא וע"פ כ"ד וכדאיתא סנהדרין פ"א י"ט ע"א א"ד בא בראשונה היה כל אחד ואחד ממנה את תלמידיו כגון ר' יוחנן בן זכאי מינה את ר' ליעזר וכו' חזרו וחלקו כבוד לבית הזה אמרו בית דין שמינה שלא לדעת הנשיא אין מינויו מינוי ונשיא שמינה שלא לדעת בית דין מינויו מינוי חזרו והתקינו שלא יהו כ"ד ממנין אלא מדעת הנשיא ושלא יהא הנשיא ממנה אלא מדעת כ"ד ע"כ. ולהפורסמים בתורה היו אומרים דברי שבח בשעת ההתמנות עיי' בבבלי כתובות י"ז ע"א.

לפעמים לא היו ממנים כ"א לדברים יחידים אף שהממונה היה ראוי לדון בכל הדברים, עיי' חגיגה פ"א הל' ח' (ע"ו ע"ג). ולרוב לא מינו לראיית מומי בכורות, וזה עשו לכבוד הנשיא. עיי' בבבלי יומא ע"ח ע"א. ועיי' ירושלמי חגיגה שם רב מניתיא רבי להתיר נדרים ולראות כתמי' מן דדמך בעא גבי בריה מומי בכורות אמר לו אינו מוסיף לך על מה שנתן לך אבא. ועיי' נדרים פ"י הל' ח' ובבלי סנהדרין ה' ע"א. — ולפעמים לא היו ממנים כ"א לזמן, עיי' ירושלמי חגיגה ונדרים שם: מהו למנות זקנים לימים נשמיעניה מן הדא ר' חייה בר בא אתא לגבי ר' לעזר א"ל פייס לי לר' יודן נשייא דיכתוב לי הדא איגרא דאיקר ניפוק לפרנסתי לארעא ברייתא פייסיה וכתב ליה דרי שילחנו אליכם אדם גדול שלוחנו וכיוצא בנו עד שהוא מגיע אצלנו ע"כ. (ואפשר דהך כיוצא בנו הוא שיש לו רשות להתיר בכורות וזה הוא שמסיים עד שהוא מגיע אצלנו).

ונראה שהיו ממנים לפעמים איזה חכמים ביחד וזה שהיה נקרא פיתקה. בכורים פ"ג ס"ה ע"ד ר' ומינה הוה בצור ומנוניה ע"מ לחזור און ר' יונה הוה בפיתקה ולא קיבל עלויי מתמניה אמר עד זמן דמיתמני ר' ומינה ר'. ועיי' לעיל ערך ר' זמינא. — ופיתקה פתרונו גורל וזוה משמע קצת שהיו ממנים לבד מספר קצוב ביחד והחכמים אשר שמותם יצאו בגורל זכו להיות מנויים. אך תענית פ"ד ס"ח ע"א איתא רבי הוה ממני תרין מינוין וכו' מדדמך פקיד לבריה אמר לא תעביד כן אלא מני כולהון כחדא ע"כ, לכן נראה ששם פיתקה מושאל להתמנות, כלו' להיות בגורל ותור המנויים.

ועוד מצינו כינוי כבוד מגילה פ"ד דאמר שם ר' זעירא על ר' שמעון

ספרא דטרכנית אילו הוה ההוא ספרא ביומיי מניתיה חכים עיי לעיל ערך
ספרא. ואפשר דחכים אחד עם רבי כלו סמוך.

ויש עוד פה להזכיר הא דאיתא מ"ק פ"ב הל' ג' ר' יצחק בי ר' ליעזר
הוה מפקד לר' הושעיה בי ר' שמי דהוה פרוש אין את ידע דאת מזבן
ואילפא מורכא לך ואת אתי משתי גבן זבין ואי לא לא תזבין ע"כ. ונראה
שפרוש אינו כינוי כבוד אלא בא לומר שהוא נזדר הרבה במצוות ומרחיק
את עצמו מכל נדנד איסור. — ואין פרוש דזה המאמר ענין עם הפרושים
הנזכרים במשנה וירושלמי ובבלי.

לד' ס"א ערך אביי.

ועיי בבלי נדרים פ"ב ע"א אמר רבא שרי ליה לאודועי נפשיה באתרא
דלא ידעי ליה וכו' והכונה בזה להודיע שהוא חכם ע"ש, וכונת המאמר של
אביי שהכאנו בראש הערך הוא להפך ת"ח צריך לפרסם את עצמו אם נזהגין
בו כבוד יותר מלימודו. — וממה שלא הביא הבבלי זה המאמר דאביי לא
בנדרים ולא במכות סוף פ"ב נראה ג"כ להוכיח שאביי דערך זה הוא אמורא
דא"י ולא אביי תלמידו דרבה.

לד' ע"א ערך בר קפרא.

אפשר שבר קפרא היה מאי קפרוס ועלה משם לא"י, ונקרא בר קפרא
על אי מולדתו. וכן ר' אלעזר הקפר נראה שהיה מאי זה ונקרא הקפר על
שם האי.

ש.ס.

להערכים דאות ב' יש להוסיף: בני מדינחא. שבת פ"ב י"ג ע"ד וכתב ולא
השופך אמר ר' חייה בר בא אילין בני מדינחא ערומין סגין כד חד מינהון
בעי משלחה מילה מסטריקין לחבריה הוא כתב במי מילין וההן דמקבל כתבייא
הוא שופך דיו שאין בה עפץ והוא קולט מקום הכתב.

לד' ע"ח ע"א.

אחר ומזה נראה שר' זירא היה כהן יש להוסיף: וברכות פ"ה י"ב ע"ב
איתא בפרוש שהיה כהן. עיי לעיל קל"ג ע"ב ושם הכאנו כל המאמר.

לד' פ"ב ע"ב סוף ערך ר' חייא בר אבא.

ועיי בבלי כתובות ח' ע"ב כי הא דר' חייא בר אבא מקרי בניה דריש
לקיש הוה ואמרי לה מתני בריה דריש לקיש הוה.
ר' חייא בר אבא היה שונא הגדות. ירושלמי שבת פט"ז ט"ו ע"ג ר' חייה בר
בא חמא חד ספר דאגדה אמר אי מה כתיב טבאות תקטע ידה דכתבתה. ואפשר
שלא קפד אלא על כותבי ספרי הגדה, עיי לעיל פ"ג. ועיי בבלי סוטה
ט' ע"א.

לד' פ"ז סוף ערך ר' חנינה בריה דר' אבהו.

ועיי' יבמות פ"ב הל' ד' (ג' ע"ד) ר' זריקן בשם ר' חנינה אשת חמיו אסורה משום מראית העין אי תיטר תורה הרי דוד שנשא רצפה בת איה שנא' ואתנה לך את בית אדוניך ואת נשי אדוניך בחקיך ע"כ. ובבבלי שם כ"א ע"א איתא בכרייתא ומותר אדם באשת חמיו, ושם ע"ב איתא אמר רבא וכללא הוא חמותו ערוה אשת חמיו מותרת ע"כ, הרי דלשיטת הבבלי פשוט דאשת חמיו מותרת. והתו' הביאו שם מעשה דר"ת פסק לאיסור וכהירושלמי נגד הבבלי, וכתב שם הר"ש ושמא אחר כך אסרו עכ"ל פי' דהירושלמי מיירי בדורות האחרונים. והגאון בעל נודע ביהודה אשר כל רז לא אנס ליה תימה הרבה על זה בתשו' כ"ו חלק אה"ע מהדורא קמא דאיך אפשר לוטר כן הלוא ר' חנינה בעל המיטרא זאת בירושלמי קדם הרבה לרבא דמתיר בבבלי אשת חמיו (עיי' לעיל ערך ר' חנינה שהיה בדור הראשון ורבא היה בימי ר' יונה, בדור הרביעי), לכן רצה להגיה בירושלמי ר' זריקן בשם ר' חנינה בריה דר' אבהו, ור' חנינה בריה דר' אבהו נזכר אח"כ בירושלמי שם וז"ל ר' ירמיה בשם ר' לעזר שני חורגים שגדלו בבית אחד אסורין להנשא מפני מראית העין אתא עובדא קומי ר' חנינה בריה דר' אבהו אמר יסכון באתר דלא חכמין להון ע"כ. וגם בזה לא נחה דעתו של הגאון ז"ל דגם ר' חנינה בריה דר' אבהו קדם לרבא דהרי ר' אבהו היה תלמידו של ר' יוחנן ע"כ. ועיי' יש להשיב הלוא מצינו באיזה אמוראים שבניהם הגיעו להוראה שני דורות אחריהם ונראה שנולדו להם לעת זקנותם. אבל יש להביא ראיה ברורה שר' חנינה בריה דר' אבהו לא היה מאוחר לרבא דהרי ר' זריקן אמר בשמו כאשר הובא בזה הערך, ור' זריקן היה בדור השלישי ובדור הרביעי. וכן ר' חזקיה אשר היה בדור הרביעי אמר בשם ר' חנינה ברי' דר' אבהו. וכבר הניח בעל נו"ב הדבר בתימה והסכים שהבבלי והירושלמי חולקין בדין אשת חמיו.

לד' צ"ג ע"א ערך ר' יודה נשיאה א'.

אחרי אשר הובא הספר זה לבית הדפוס באו לידי החקירות אשר חקרו החכמים מאמזען¹⁾ ופרייס²⁾ על דיאקליטיניוס, על מסעיו ועל המלחמות אשר נלחם ועל שאר קורותיו. והחכם מאמזען העטיק הרבה להעמיד על מכונם זמן ומקום החוקים. — פערארדנונגען — אשר יצאו מתחת יד דיאקליטיניוס והוכיח בכירור שנמצאו לו ג' פערארדנונגען מקיץ שנת ד' אלפים מ"ו. והיה אז בטבריא³⁾. והנה אין ספק שר' יודה נשיאה אשר דיבר עם דיאקל. הוא ר' יודה נשיאה א', ור' חייא בר אבא פסע על קברי דצור לראות

¹⁾ Th. Mommsen: Ueber die Zeitfolge der Verordnungen Diokletians. In den Verhandlungen der Berliner Academie J. 1860.

²⁾ Kaiser Diocletian und seine Zeit, von Th. Preuss. Leipz. 1869.

³⁾ Drei Verordnungen, unterzeichnet Mai 31. Jul. 14. Aug. 31. Tiberiade aus dem J. 286. Mommsen das. S. 423.

דיאקל. (עיי' ערך ר' חייא בר אבא פ"ב ע"א) שנת מ"ו, עת בוא דיאקל.
לארץ הקדם בפעם ראשון בהיותו קיסר, (והחכם גרעטין הלך בפעמי קלינטאן
אשר טעה הרבה בזה ¹) ולכן נכנס כפרצה דחוקה מאוד.)

והנה דברי מאממוען ברורים מצד ראיותיו ואין להשיב עליהם. ובכ"ז יש
כאן מקום ספק שבירושלמי איתא בהך מעשה דר' יודה נשיאה שדיקל. היה
אז בפניים ושלח לר' יודה נשיאה לטכריא שיבוא לפניו לפניים, וכן משביעית
פ"ט עיי' לעיל ב' ע"ב נראה שדיקל. היה בפניים. וגם מזה נראה הוכחה
להשערתנו שאלה המעשים דפניים היו טרם היותו קיסר.

לד' צ"ד סוף ערך ר' יודה נשיאה ב'.

בכתבי הקיסר יוליאנוס אשר השאיר אחריו נמצאה אגרת מלאה דברי
שלום וברכה אשר כתב אל היהודים ובתוכה אומר שכבר דיבר בזה אל האח
יולאז הנשיא הנכבד מאוד (*Touλὸν τὸν αἰδεσιμώτατον τὸν ἀδελφόν*
πατριάρχην παρηνεσα). ובהשקפה ראשונה נראה שהנשיא יולאז זה
הוא הלל בנו של ר' יודה נשיאה ב' וכן הסכימו כותבי קורות היהודים. אבל
העומד על חשבון הנשיאים וימי מלכות של יוליאנוס יראה שא"א לומר כן,
שהרי יוליאנוס מלך מן קב"א עד קב"ג ובימיו לא הגיע הלל לנשיאות כ"א
אביו ר' יודה נשיאה ב' (או אבי אביו ר' גמליאל). ונראה בכירור שיש כאן
ט"ס וצ"ל *Touδαν* בם *Touλον* (והטעות בין אות δ ואות λ, וכן בין אות
α ואות ο הוא מצוי בקל בכתב יונית) והכונה אל ר' יודה נשיאה ב'.

ובענין טיבותיו של יוליאנוס ליהודים ובמה שרצה לבנות בהמ"ק בירושלים
לא הארכנו, כי לא נזכר דבר מזה בירושלמי. (ואפשר משום שימי מלכותו
היו אך מעטים, ובכנין בהמ"ק לא נתקיימה מחשבתו). וגם שם הקיסר זה לא נזכר
בירושלמי כ"א בדרך העברה בעלמא נדרים פ"ג הל' ג' (ל"ז ע"ד). וזה המאמר
הובא שבועות פ"ג הל' ט' (ל"ד ע"ד) ושם איתא דיקליטיאנוס בם' לוליינוס
דמ' נדרים. וכבר העיר ע"ז החכם גרעטין שם צד 494.

לד' צ"ז סוף ערך ר' יוחנן.

ור' שרירא גאון אשר דבריו בנויים ברוב מקומות על אדני האמת קילע
גם בזה אל השערה במה שכתב שר' יוחנן לא האריך ימים יותר מפ' שנה
ומת שנת תק"צ לשטרות והוא שנת ד' אלפים ל"ט לב"ע. ולכן לא נזכר
כלל ר' יוחנן עת בוא דיקליטיאנוס לא"י, כי דיאקל. בא לשם שנת מ"ו (ולפי
השערתנו שהמעשים הנזכרים היו בעוד היותו שר צבא הוא בשנת מ"ג) ואז
כבר מת ר' יוחנן. וזה מוכיח בכירור שר' יוחנן מת קודם מיתת ר' יודה נשיאה

¹) Mommsen das.: Clinton, der in den Fasti Romani annimmt, Diokletian sei erst im J. 297 nach dem Orient gegangen, hat geirrt. — Mommsen sagt ferner das. S. 349: Clinton hat sich nicht genügend mit dieser Partie beschäftigt.

א, דהרי ר' יודה נשיאה א' דיבר עם דיקלטייאנוס וכמו שהוכחנו בהוספות
לר' יודה נשיאה א'. — ועיי' סוף ערך ר' לעזר.

לר' ק"א ערך ר' יוסי ב'.

סוף פ"ג דעירובין איתא ר' אבהו אזל לאלכסנדריאה ואמעינון לולבין
בשבתא שמע ר' מימר מן מי יכול להון ר' אבהו בכל שתא ע"כ, (אחר שמע
ר' חסר איזה תיבה ואפשר דצ"ל ר"י כל' ר' יוסי, ונבלע הו"ד) ופירושו, ר' אבהו
הלך לאלכסנדריאה וחל או י"ט ראשון של חג בשבת ואמר לאנשי אלכסנדריאה
ליטול לולב בשבת, ושמע ר' (ר' יוסי והוא ר' יוסי א') ואמר הכי יכול ר'
אבהו לומר להם כן בכל שנה, כל' הכי יהיה שם ר' אבהו בכל שנה שיחול
י"ט ראשון של חג בשבת, וא"כ יש לחוש לקילקולא שלא יהיו בקיאים
בקיבועא דירחא ויטלו בי"ט ראשון בשבת. ואח"כ איתא שם ר' יוסי מישלח
כתב להון וכו' וכמו שהבאנו בפנים, כל' ר' יוסי חולק על הא דר' אבהו
וסבר דאין ליטול לאנשי אלכסנדריאה בי"ט של חג שחל להיות בשבת אף
שהם בקיאים בקיבועא דירחא (ונראה שזה היה קצת זמן אחר הק' מעשה
דר' אבהו ואז כבר שלחו להם סדרי מועדות, ור' יוסי זה הוא ר' יוסי
ב') מ"מ לא ישנו מנהג אבותיהם, ור' יוסי לא אמר זה לכד אנטילת לולב
אלא על כל מה שהיו נוהגים משום ספיקא דיומא כל' אכל ב' ימים טובים
של גלויות. — והוצא מהא דר' אבהו שבא"י ששם היו בקיאים בקיבועא
דירחא היו נוטלין לולב בי"ט ראשון של חג שחל להיות בשבת, דאל"כ
איך עלה על לב ר' אבהו להתיר לבני אלכסנדריאה נטילת לולב בי"ט
ראשון של חג בשבת. וזה כמאמר הבבלי סוכה מ"ג ע"א אינהו דידיעו
בקיבועא דירחא לידחי אין הכי נמי וכו'. אך זה לא קיימא שם במסקנא,
דהכי איתא סוף ד' מ"ג וריש ד' מ"ד והא יום טוב ראשון דלדידן לא דחי
ולדידהו דחי אמרי לדידהו נמי לא דחי ואלא קשיא הני תרתי וכו', הרי
דהש"ס מחליט דלא דחי בזמן שאין בית המקדש קיים גם לבני א"י, וזה
נראה קשה מאוד שהרי מוכח מן הירושלמי שבא"י היו דוחין! — ואפשר
דודאי בימים הראשונים היו נוטלין בא"י ביום ראשון שחל בשבת ואח"כ באו
איזה חכמים והנהיגום שלא ליטול כיון דלבני בכל לא דחי וכדי שלא לעשות
אגודות ועיי' רש"י ריש מ"ד ד"ה לדידהו. והיה זה כעין ר"ה שבתחילה לא
היו עושין בא"י לדעת בעל המאור ריש ביצה כ"א יום אחד ואח"כ הנהיגום
לעשות ב' ימים (אף ששם אין המעם משום אגודות. ועיי' במלחמות ה'
וברא"ש ריש ביצה). — וב' התירוצים של הש"ס כסוגי' שם אמת, הא
דמשני מ"ג ע"א אין הכי נמי כל' דדחי לדידהו זה היה בימים הראשונים
קודם שהנהיגום שלא ליטול, והא דמסיק הש"ס ד' מ"ד דלדידהו נמי לא דחי נשנית
בימים האחרונים (והא דמשני הש"ס מ"ד לא אידי ואידי בזמן שבית המקדש
קיים כאן במקדש כאן בגבולין ולא מתרין הא דתני מוליכין וכו' לבית הכנסת
מיירי שלא בזמן בהמ"ק וקודם שהנהיגום צ"ל בזמן מאוחר נשכח כבר שלולב
היה ניטל מעולם אחר זמן בהמ"ק ביום ראשון שחל בשבת). — ואפשר

שהנך ב' סוגיות נשנו בעת אשר לא עלו בני בבל לא"י ולא ירדו בני א"י
לבלל (עיי' הוספה לד' קל"ב) ולא ידעו בני בבל כלל מנהג א"י ולכן צידדו
לכאן ולכאן.

לד' ק"ט ע"ב ערך כהנא.

ועיי' ערוך ערך אב"י וז"ל אבל שמואל ודאי כיון דהוא רישא דהאמוראי
ליקריה ומשום דכולהו שמעיה לא קריהי רב ולא אסתמיך החם דליקרי רבי
עב"ל, ונראה שגם מטעם זה נקרא ר' כהנא בירושלמי כהנא שהרי בפעם
ראשון לא נשתהא שם הרבה וכמו שכתבנו בפנים, ואפשר שאחרי עלותו
בפעם שנית לא חי הרבה ימים ולא היה שהות לסמכו, ולגודל מעלתו לא
רצו לקוראו רב כהנא וקראו אותו כהנא, וכמו שכתב הערוך בענין שמואל.

לד' ק"י ע"ב ערך ר' לודה.

הירושלמי דורש גימטריא ונוטריקון. גימטריא: ברכות פ"ב ה' ע"א
רבנן אמרי אהן מלכא משיחא וכו' ר' יהושע בן לוי אמר צמח שמו ר' יודן בריה
דר' אייבון אמר מנחם שמו אמר חנניה בריה דר' אבהו ולא פליגי חושבנא דהדין
כחושבניה דהדין הוא צמח הוא מנחם. — שבת פ"ז ט' ע"ב ר' חנינא
דציפורין בשם ר' אבהו אל"ף חד למ"ד תלתין ה"א חמשה וכו'. —
נוטריקון: תענית פ"ג הל' ג' (ס"ז ע"ג) בעון ארבעה דברים הגשמים נעצין
וכו' בעון שופכי דמים מניין כי הדם הוא יחניף את הארץ כי הדם הוא יחן
אף על הארץ (ועיי' ספרי פ' מסעי). — שם הל' ו' (ס"ז ע"ד) ולמה נקרא
שמו גובי דו גבי דינא דמריה. — סנהדרין פ"א הל' א' מהו חותמו של
הקדוש ברוך הוא ר' ביבי בשם ראובן אמת מהו אמת אמר ר' בון שהוא
אלהים חיים ומלך עולם. — ועיי' תרומות פ"ה הל' ג' (ט"ג ע"ג) אמר ר'
אבהו כל ימינו היינו טועין בה כמקל הזה של סומא עד שלמדנוה מן חשבון
גימטריא קבא כמה עבד עשרין וד' ביעין כמה סתא עבדא תשעין ושית ביעין
וכו', ושם הכונה כפשוטו חכמת החשבון (ולא חשבון האותיות), אבל תיבת
נוטריקון לא מצינו בירושלמי. ונראה שנוטריקון נכלל בגימטריא. (ועיי' בספר
משיב דבר לד' יעקב רייפמאן צד 18. ומה שהביא שם המאמר דר' לודה
דערבנו „לישן גרמטיון הוא" ותמך ע"ז יסודותיו ע"ש, ספר שאינו מוגה וגרמן
לו כי הגי' בירושלמי ד' ויניציאה וקראקא גימטריון. ומה שדימה לחדש
כי תוגת הוא בל' א"ת כ"ש כבר קידמו בזה בעל קרבן העדה).

ודע דנראה שיש כהמאמר אשר הובא בערך זה איזה חסרון ועיקר שם החכם
נשמט ע"י שגיאת הסופר. וכבר הראינו דוגמתו ערך ר' אבהו א' ועיי' לעיל הוספה לד'
יוסי ב', וכן נשמט שם האמורא סנהדרין פ"ד הל' א' אמר רבי תלמיד וותיק
היה לרבי והיה מטהר את הישרין וכו' וכן במ"א. — גם נראה קצת שבמקום
לודה צ"ל לודאה כלו' אותו חכם היה מן לוד (והיה זה החכם לכד מכונה
על העיר לוד עיי' לעיל ו' ע"א).

לד' קל"ב ע"ב.

עיי' הוספה לר' יוסי ב' שבימים האחרונים של תלמוד בבלי (בימי הסבוראי או קרוב להם) לא ידעו בני בבל גם המנהג של א"י. וזה נתהווה ע"י המלחמות הגדולות אשר היו בין הפרסיים ותחת ממשלתם היתה או ארץ בבל ובין הרומיים אשר משלו בא"י, ולא עלו מכבל לא"י ולהפך. ומאז גברה יד הקאליפען וכאה א"י תחת יד מלכי ישמעאל עלו בני בבל לפעמים לא"י, ור' אחא משבחא בעל השאלות עלה לשם כאשר נבחר מר רב נטרוי שמעיה לגאון וכדאיתא באגרת ר' שרירא. ואעפ"כ לא נזכר הירושלמי בשאלות. ונראה שר' אחאי לא האריך ימים אחרי כוואו לא"י. — והנה שנת תרכ"ה יצא לאור בווארשא סדר דרב עמרם ושם הובא הירושלמי בכמה מקומות. אך לאו מר בר רב אשי חתם על ההוא סדר, גם לא הודיע המוציא לאור איך מצא הכ"י ומה תוארו ומה הכתב המוכיח עליו. והרי ר' סעדיה גאון לא ידע הירושלמי עד אשר הביאו שלמן הקראי לבבל (עיי' בפנים) ור' עמרם קדם הרבה לרס"ג.

לד' קל"ד ע"ב רבינו נתן בעל הערוך.

רבינו נתן בעל הערוך מביא הירושלמי בכמה ערכים ונודע בהם עוצם ידיעתו וששערי הירושלמי היו פתוחים לפניו, ובכ"ז נראה שעיקר כונת רבינו המחבר ז"ל לא היתה לבאר הירושלמי כ"א לברר על ידו המשנה וברייתא ותלמוד בבלי, וזה בין מלאכת בעל הערוך להבבלי למלאכתו להירושלמי. הנה כאשר נרד אל החיבור הגדול הזה בכלל יבורר לנו שהמחבר בא לבאר המלות הקשות במשנה ברייתא בבלי ומדרשים (ובפרט ברבות פסיקתא וילמדנו), וכאשר מורים הרבה ערכים, וגם לקבוץ מאמרים וענינים שונים אל ערך איזה שם המשותף לכולם. עיי' לדוגמא ערך אב, שם הובא אבזיני, האב זכאי בנתו בקידושיה בכסף וכו', אבוהן דכולהו דם, אב הטומאה דרבנן, אבות הטומאה דאורייתא, אבות מלאכות ארבעים חסר אחת. וכן עשה בערכים אחרים. ובמקום שהענינים נפרדים לגמרי הפריד השם המשותף לכמה ערכים, — ובכחינה הראשונה נאמר הערוך הוא אוצר מלים (ווארטלעקסיקאן), ובכחינה השנית יאמר עליו שהוא אוצר ענינים (רעאללעקסיקאן). ומהכחינה הב' ג"כ שבא הערך לפרש מאמרי המשנה והברייתא. עיי' ערך אבר ב', אהל ב', אח ב' וכדומה, וכן בא לפרש מאמרי הבבלי והמדרש במקומות אין מספר. ומזה הענין ג"כ שעשה בעל הערוך ערך לשם פרטי להעיר על המדרש הקשור בו עיי' ערך אברהם, אהרן, אחאב, אחז ב', גלית, או במקום שמצא לתלות בו דברים המפיצים אור על כמה ענינים עיי' ערך אביי. — ומזה ג"כ שעשה ערך לפסוק מפסוקי תנ"ך עיי' ערך אזכיר משום ההלכה היוצאת ממנו, וגם עשה ערך לאיזה תיבה אשר עליה יסוד המדרש עיי' ערך כהחלונות.

וכאשר נדרוש על המקום אשר הכין בעל הערוך להירושלמי נראה

שהירושלמי לא הובא לרוב כ"א או לפירש המקרא עיי' ערך אדרמלך, או לפירש המשנה והברייתא עיי' ערך אנר ב', כבע, כלכל ב', כך א', כרמלית וכו', או לפירש הבבלי עיי' ערך כבוד כוון, כרכשתא ב'. אבל לפירש מאמרי הירושלמי בפני עצמם כעין מה שמפירש המשנה וכו' לא בא. וגם לפירוש המלות לא מצינו כ"א ערכים מעטים, עיי' ערך אלנשתון, אפנקריסין (ושם נשאר המלה בלי פירוש), כיני, פקע א'.

ומצינו בהרבה מקומות שמביא מאמרים מן ב"ה, ילמדנו וכו' ועיקר מקום מאמרים אלה הוא בירושלמי ובעל הערוך לא הביא הירושלמי. עיי' ערך אלטן בב"ד והקול נשמע בית פרעה ר' יוחנן כד הוה אכיל אליטין וכו', והוא ירושלמי נדרים פ"ז הל' א' (והג"י שם חלטין וכן הוא בב"ד שלפנינו עיי' ר"ב מוספיא ערך חליטין). — ערך אלם א' יש מפרשים תאלמנה שפתי שקר בשלשה ענינים והוא מפורש בב"ד איתפרכן איתחרשן אישתתקן ע"כ, והוא בירושלמי חגיגה פ"ב הל' א'. — ערך אפליון ב' בריש ילמדנו כשהקב"ה רואה בתי ע"ז יושבין שליוין וכו', ועיקרו ירושלמי ברכות פ"ט י"ג ע"ג. — ערך ארגנטין א' בב"ד ויצא הראשון אתא הדין ארגנטין מגחך ומרקד קטמי וכו', והוא בירושלמי סוף פ"ח דתרומות. — ערך ארלוגין בפסיקתא דהחודש למלך שהיה לו אורוליגין וכו', והוא בירושלמי ר"ה פ"א הל' ג' ג"ז ע"ב. — ערך ביב ובריש ב"ד מלך בשר ודם כונה פלטין במקום הביבין וכו', והוא בירושלמי חגיגה פ"ב הל' א'. — וגם במקום שמביא הירושלמי עם הב"ד וכו' מקדים לרוב המדרשים להירושלמי. עיי' ערך ארגנטין ב', דמס ר', דנסמס, כדן.

ונראה שבימי הערוך לא נפרצו עוד קונטרסי הירושלמי תחת אשר ספרי הרבות פסיקתא ילמדנו היו ביד כל. לכן מביא בעל הערוך הב"ד וכו' ואך במעט מקומות מביא גם הירושלמי. ומהו הפעם הסב עיקר מלאכתו להמשנה וברייתא ותלמוד בבלי ולא להירושלמי, ודי לו אם מביא הירושלמי לפירש המשנה וכו'.

ודע דבערך אכל איתא בזה"ל: אכלו ארי אין לנו בגיטין בפ' מי שאחזו בגמרא הרי זה גיטך מהיום פ"י כיון דאמר אם מתי מחולי זה אע"פ שאכלו ארי ומת לא נתקיים תנאו שהרי לא מת מאותו חולי והוא הדין נפל עליו הבית או נשכו נחש אבל אם התנה אם לא יעמוד מחליו ונשכו נחש הרי נתקיים התנאי כי לא עמד לפיכך זה גמ' וזה אינו גמ' ע"כ, והנה מה שפירש כאן בעל הערוך הוא מהירושלמי גיטין פ"ז הל' ד' ובעל הערוך פירש זה הפירוש מעצמו ולא הזכיר שהוא מהירושלמי! גם זה נראה זר שהבבלי גיטין ע"ג לא ירד לזה החילוק ע"ש ואין דרכו של בעל הערוך להביא פירוש מעצמו והוא נגד הבבלי. לכן נראה בבירור שחסרין פה בערוך ב' תיבות וכצ"ל שלחו מתם אכלו ארי אין לנו בגיטין וכו', והעמיק בעל הערוך לוטר דהפירוש של אכלו ארי אין לנו הוא שהרי לא נתקיים תנאו שהרי לא מת מאותו חולי, ותם הוא א"י וכידוע, מעתה זה שלחו מתם אכלו וכו' הוא מה שנאמר בירושלמי ולא היה צורך לבעל הערוך להביא הירושלמי.

הוא מהירושלמי קדמה לזה וכו' א"א מ"קמ"ה לא ידעתי שיש